Bülent Duru, "Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı", **Cumhuriyetin Ütopyası: Ankara**, Haz. Funda Şenol Cantek, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 173-192.

Mustafa Kemal Döneminde
Ankara'nın İmarı

"Ankara'da milyonlar çalınmıştır.
İstanbul'da milyonlar vurulmaktadır.
Sabit olmuştur ki, Mustafa Kemal, şapka ve Latin harfleri
devrimlerini başarabilecek kadar kuvvetli bir idare kurmuş,
fakat bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvette bir idare kuramamıştı."

Falih Rıfkı Atay, Çankaya

Bülent Duru[*]

Türkiye'nin kuruluş yıllarındaki modernleşme atılımının önemli bir aşamasını temsil eden bir konuya, Ankara'nın imarına ayrılan bu yazı, Cumhuriyetin ilanından Mustafa Kemal'in ölümüne değin geçen sürede kentin planlı gelişimi için harcanan çabaları, oluşturulan kurumları ve elde edilen sonuçları çözümleme amacını taşımaktadır.

Mustafa Kemal ve kurucu kadronun düşüncelerindeki ideal Cumhuriyeti ilk somutlaştırma girişiminin "Ankara'nın imarı" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ankara bir yandan yeni devletin başkentliğini üstlenmiş, bir yandan da Batılı yaşam tarzının, yeni planlama anlayışının ve modern mimari yaklaşımının ülkeye yerleştirilmesine ön ayak olmuştur. Bir anlamda Ankara'yı çağdaş bir kent biçimine büründürmek için yapılacak çalışmaların, elde edilecek deneyimlerin bütün ülke kentlerine yaygınlaştırılması, buradaki kentsel gelişimin ülkenin diğer kentlerine örnek olması beklenmiştir.

Ankara, Cumhuriyetin kurucularının ütopyası olarak algılanmış; bu ütopyayı gerçekleştirebilmek için de dönemin kıt kaynakları hep buraya aktarılmıştır. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Ankara'nın imarı için söylediği sözler bu durumu gözler önüne sermektedir:

[*] AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi

> "Ankara, Türkiye'nin ilk planı yapılan ve şehir hayatı yaşadığı halde tatbik edilen bir şehirdir. Tabii bir çok ruhi, itiyadi, kanuni ve hukuki müşkülata maruz kaldı, bir çok safhalar geçirdi. Fakat gerek Ankaralılar ve Ankara'da alakadar olanlar ve gerek hükümetin ve imar müdüriyetinin mütekabil suplesleri zaman zaman had bir şekilde olsa bile bu müşkülatı ortadan kaldırdı. Ve bugün bir kısmını gördüğümüz güzel Ankaramız meydana geldi. Ankaramızın böyle güzel bir numune olması bize, şehirlerimizi de Ankara'ya yakın ve Ankara gibi, temiz, güzel, havalı bir şehir yapmak ihtiyacını ve hevesini vermiştir. Her belediye gayet tabii olarak bunu tatbik etmekle meşguldür." (Belediyeler Dergisi, 1936, S.23, s.35)

Şükrü Kaya'nın 1936'da yaptığı yukarıdaki konuşma önemli bir gerçeği yansıtmaktaydı: 1930'lu yıllarda yeni başkentin imarı için yapılan çalışmalar, yalnızca Ankara'nın değil bütün Türkiye kentlerinin gelişiminde önemli etkilerde bulunacaktı. Söz konusu etki iki yönde kendisini gösterecektir: İlk olarak, 1930'lu yıllara gelinceye dek ülke kentlerinin hiçbirisi gelişimini planlı bir biçimde sürdürmüş değildi; Ankara o yıllarda model olarak alınabilecek tek kenti ifade ediyordu. İkincisi ise Ankara'nın imarı, ülkede modern bir kentsel yaşamın kurulmasını öngören çok sayıda yasal düzenlemenin gerçekleştirilmesini sağlayacaktı.

Eski Ankara

Mustafa Kemal döneminde Ankara'yı modern bir kente dönüştürme çabalarının ayrıntılarına girmeden önce başkentin eski durumunu sergilemekte yarar var. Ankara başkent olmadan önce Osmanlı taşrasının geneli gibi bir-iki katlı kerpiç evlerden oluşan bakımsız, yoksul, küçük bir Orta Anadolu kasabası görünümündedir. İçme suyunun mahalle çeşmelerinden sağlandığı, kanalizasyonun bulunmadığı bu küçük kasabaya elektrik ancak 1925 yılında gelebilmiştir. (N. Uzgören, 1983; Şenyapılı, 2004: 45). Ankara'nın kentsel gelişiminde dönüm noktası sayılabilecek 1925 yılındaki büyük kamulaştırma öncesinde gerçekleştirilen Meclis görüşmelerinden alınan aşağıdaki satırlar 1920'li yılların başlarındaki yaşam koşulları hakkında birçok ipucu vermektedir:

> Muhtar Bey (Trabzon) - Devamla - Bilindiği gibi eski Ankara'nın en büyük gereksinmesi önce genel sağlığa zararlı şeklinin giderilmesi, sonra kent hizmetlerinin sağlanmasıdır. Ben Ankara'nın bu hizmetlerinin sağlanması için şu şekli uygun görüyorum. Bir kez kanun tasarısında da belirtildiği gibi, Ankara'nın kendisi gerçekte yüksek bir yayla halinde olduğu ve hiçbir yerinde havasını bozacak birşey bulunmadığı için, havadar olması ve herkesin hava değişiminden yararlanmak için Ankara'ya gelmesi gerektiği halde, küçük ve çukur bir yerde biriken suların giderilmemesi nedeniyle havası sıtmalı ve fena bir hale gelmiştir. Bundan ötürü bu bataklıkların kurutulması zorunludur. İkincisi, Ankara'nın fenni ölçülere uygun lağımları yoktur. Hatta, mahalle arasındaki fen ölçülerine uymayan lağımlar belli bir yerde son bulmaz, ya da o çukur yerlerde son bulur. İşte bu yerler, bu lağımlar nedeniyle, bataklık haline dönüşüyor. Bundan ötürü, Ankara için ilk yapılacak şey, kent içindeki lağımların esaslı bir surette ıslahı ve bu lağımların, son bulduğu yerlerde büyük bir esas lağım, esas kanal yaparak doğrudan doğruya bu lağımları oraya bağlayarak kentten dışarıya atmaktır. Üçüncüsü Ankara'nın susuzluk belasından kurtulmaktır. Hepimiz Ankara'da olduğumuz için arzedeceğim. Rakamlan siz de saptayabilirsiniz. Ankara'da içilebilir olmayan, hatta mutfakta bile kullanması güç olan ve zorunluluk altında kullandığımız suyun tenekesini 5 kuruşa alıyoruz ve bu teneke de tam dolu değildir. Getirilirken yolda birazı da dökülüyor. Tam dolu yetmiş tenekede, bir metre küp su vardır. Bu sudan birazının döküldüğünü hesap edersek, seksen teneke su, bir metre küp su olmak gerekir. Tenekesi 5

> kuruştan 400 kuruş eder. Şimdi düşününüz: pahalı su satıp memleketimizi istismar ediyor diye sık sık bağırdığımız İstanbul su şirketlerinin fiyatları 5 - 16 kuruştur. Burada ise 400 kuruştur. 400 kuruş nerede, 16 kuruş nerede? (Yavuz, Keleş:1974: 8)

Ankara'nın bu kadar kötü bir görüntü içinde bulunmasında 1916 yılında geçirdiği büyük yangın da rol oynamıştı. Üç gün süren ve Refik Halit Karay'ın deyimiyle "yakacak bir şey kalmadığı" için sönen yangın bu küçük kasabanın neredeyse üçte ikisini yok etmiştir (Fehmi Yavuz, 1980: 24). Büyük yangından sonra da kasabanın görünümünde iyiye doğru bir gelişme olmamıştır; ta ki 13 Ekim 1923'de başkent ilan edilinceye kadar…

Siyah-beyaz eski Ankara fotoğraflarından da görülebileceği gibi, bugün kent merkezini oluşturan Kızılay'dan Çankaya'ya kadar olan bölge tamamen boş bir alandan oluşmaktaydı. Bu boş arazinin bir bölümü bataklık, bir bölümü otlak, bir bölümü de ekin için kullanılıyordu. (Şenyapılı, 2004: 38) Mustafa Kemal'in 1923 yılında yerleşim yeri olarak Çankaya'yı seçmesinden sonra kentin genişleme alanı olarak seçilen bölgenin o dönemde bir yolu bile yoktu. Demiryolu sisteminin azgelişmiş olması da Ankara'nın yoksunluklarını artırıyordu. Öyle ki İstanbul'dan Ankara'ya gelmek için üç-dört kez aktarma yapmak zorunluluğu bulunuyor; bunun sonucu olarak yolculuk bir günden fazla sürebiliyor; hatta Ankara istasyonundan kent merkezine geçebilmek bile önemli bir sorun olabiliyordu.(Uludağ, 1998: 65)

Ankara başkent ilan edilmişti ama henüz bu ağır yükü kaldırabilecek olanaklara sahip değildi. Bu küçük kasabanın içinde bulunduğu durumu en iyi anlatan şey herhalde, yabancı ülke elçiliklerinin İstanbul'dan buraya taşınmak istememesi olacaktır. Dışişleri Bakanlığı bu soruna çözüm olması umuduyla elçiliklere ücretsiz arsa verdiği halde yalnızca dört devlet burada temsilcilik açmıştı; aynı dönemde İstanbul'da bu sayı 18'dir. (Yavuz, 1980: 1; Şenyapılı, 2004: 35)

Yeni başkentte görev yapmak üzere ülkenin başka yerlerinden gelecek memurların kalabileceği uygun yerler de bulunmuyordu; konut o dönemler Ankara'sının en önemli sorunlarından biriydi. Kentin sorunları yalnızca altyapı yetersizliği ile sınırlı değildi; batılı bir başkentin sunacağı modern yaşam tarzına uygun olanakları da yoktu. Bütün bunları sağlamak için Ankara'nın kentsel gelişiminin düzenli olmasını sağlayacak bir kent planına gereksinim bulunuyordu; bu amaç doğrultusunda gündeme gelen ilk girişim de "Lörcher Planı" olacaktı.

Ankara'nın İmarında Kent Yönetimi

Ankara Şehremaneti (1924–1930)

Mustafa Kemal ve kurucu kadro, Ankara'nın kentsel gelişimi için, İstanbul'dakinin benzeri bir belediye oluşturmaya karar verirler. Mecliste uzun görüşmelerden sonra, 16.02.1924 tarih ve 417 sayılı kanunla Ankara Şehremaneti, yani Ankara Belediyesi kurulur. Yeni şehremaneti bütünüyle İstanbul model alınarak oluşturulmuştu. Şehremini yani belediye başkanı İçişleri Bakanı tarafından atanacaktı. İstanbul'daki Şehremaneti için geçerli olan yasal düzenlemelerden uygun olanları Ankara için de uygulanacaktı. Yalnız yeni kurumun İstanbul'dakinden bir farkı bulunuyordu. İstanbul'da şehremini üyelerini ve bunları seçecek seçmenler, mülk sahibi ve vergi mükellefi olmak zorundaydı; oysa Ankara'da bu zorunluluk ortadan kaldırılmıştı. Bir bakıma bürokratlar kentin yönetiminde ağırlık kazanmak istemekteydi. Yine bu anlayışın bir sonucu olarak Ankara Şehremaneti üzerinde merkezin denetimi daha fazlaydı; örneğin bütçenin onayı, kadroların saptanması ve

maaşların belirlenmesi İçişleri Bakanı'nın yetkisine bırakılmıştı. (Ergin, 1939; Tankut, 1990: 31; Tekeli, 2009: 42; Tekeli, 2009: 43) 1924'de, Ankara şehreminliği kurulduğunda, şehreminliğe yani belediye başkanlığına Mehmet Ali Bey getirilir, ancak onun görev süresi fazla uzun olmayacaktır. Dört ay sonra görevden alınır ve yerine İstanbul'un Şehremini Haydar Bey getirilir. Onun da görevi uzun sürmeyecek, 1926 yılında yerini Asaf Bey'e bırakacaktır. Ankara Şehremanetinin konumuz açısından önemi, Ankara'nın planlı gelişimine olanak tanıyacak büyük kamulaştırmayı gerçekleştirmesi ve Lörcher Planı olarak bilinen Ankara'nın ilk imar planını yaptırmasıdır.

Ankara Şehri İmar Müdürlüğü (1928)

Ankara'nın kentsel gelişmesi bir devlet sorunu olarak ele alınmıştı. Dönemin zor koşullarında böylesine kapsamlı ve masraflı bir işi belediyenin üstlenmesi olanak dışı olduğundan, 28.05.1928'de 1351 sayılı kanunla Ankara Şehri İmar Müdürlüğü kuruldu. Bütçe Encümeni mazbatasında Müdürlüğün kuruluş gerekçeleri şöyle belirtilmekteydi: "Türkiye Cumhuriyetinin makarrı idaresi olan Ankara şehrinin Cumhuriyetin şerefi ve gayesinin ulviyeti ile mütenasip bir intizam ve mükemmeliyete mazhariyeti çok mühüm ve milli bir mesele olduğundan bunun bir şehir belediyesi değil, doğrudan doğruya bir devlet meselesi addedilerek… bir müdüriyet teşkili lüzumu şiddetle hissedilmekte idi." (Fehmi Yavuz, 1952:38) Ankara kentinin yeniden yapılanmasını gerçekleştirecek olan Ankara Şehri İmar Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı'na bağlı, tüzel kişiliği olan bir merkez örgütü olarak kurulmuştu. Kurum üzerinde merkezin etkisi o kadar büyüktü ki, aşağıda daha ayrıntılı biçimde değinilecek olan Jansen Planı uygulamalarının yoğunlaştığı 1933 yılına gelindiğinde bile kurum müdürünün ataması yapılmamakta, söz konusu görev İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey bürokratlarınca yürütülmekteydi .(Tankut, 1990: 49, 117) Müdürlüğün Türkiye'nin kentsel politikasına getirdiği önemli yenilikler bulunmaktaydı: Sözgelimi ilk kez bir kentin halihazır planının hazırlatılması ve imar planının yapılması yasal bir zorunluluk haline geliyordu. 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu da imar planlarının onaylanmasını Ankara İmar Müdürlüğü'ne vermişti. (Fehmi Yavuz, 1952:) Üstelik diğer kentlerin imar planlarının onaylanması yetkisi de bu müdürlüğe bırakılmıştı. Müdürlüğün karar organlarından biri olan İmar İdare Heyeti'nin Bakanlar Kurulu'nca belirlendiğini ve başkanlığını da Falih Rıfkı Atay'ın yürütmekte olduğunu belirtmek gerekir. (Tankut, 1990: 49) Ankara Şehremaneti, 1930 yılında 1580 sayılı Belediyeler Kanunu çıkıncaya değin varlığını sürdürmüştür. Yeni düzenleme, artık Ankara'nın Şehremaneti değil bir belediye olmasını öngörüyor, belediye başkanının atanmış olmasına ve Ankara Valisinin belediye başkanlığını da yapmasına olanak veriyordu. Böylece hükümet yasanın tanıdığı olanaktan yararlanarak Ankara Valisi'ni, Nevzat Tandoğan'ı, belediye başkanlığına getirmiştir.

Özel Bir Vali ve Belediye Başkanı: Nevzat Tandoğan

Ankara'nın imarından söz edildiğinde Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın adını anmamak olmaz. 1580 sayılı Belediye Kanunu, Ankara'da belediye başkanlığının vali tarafından yerine getirilebilmesine olanak tanıyordu. Bu hükmü Ankara için kullanan yönetim sayesinde de Tandoğan, yasanın çıktığı 1930 yılından intihar ettiği 1948 yılına dek Ankara'nın planlanmasından birinci derecede sorumlu bürokrat olarak görev yapacaktır. Tandoğan'ın vali ve belediye başkanlığının imar planlama sürecine olumlu ve olumsuz olarak iki yönde etkide bulunduğu söylenebilir. İlk olarak imar planlama işinin, çalışkan, disiplinli ve Mustafa Kemal tarafından sevilen biri tarafından yönetilmesi, uygulama sürecinde ortaya çıkabilecek bir çok sorunu ortadan kaldırmıştır; bu açıdan Tandoğan sayesinde planlama süreci daha kolay işleyebilmiştir. Konuya başka açıdan bakıldığında ise bu kadar olumlu değerlendirmede bulunabilmek oldukça güç. CHF'nin Ankara İl Yönetim Kurulu başkanlığını yürüten, tek parti döneminin adeta "sandalyesiz bakanı" olarak nitelenen Tandoğan'ın yabancı bir mimarın yönlendiriciliğinden rahatsız olduğu, parti içinden ve etkili çevrelerden gelen plan dışı istekleri Jansen'e rağmen gerçekleştirmek istediği bilinmektedir. Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya'sından aktarılan aşağıdaki satırlar Tandoğan'ın Ankara'nın planlı gelişmesindeki olumsuz etkilerini yansıtmaktadır:

"Bir imar komisyonu yapmıştık. Reis bendim. Rahmetli vali ve Belediye Reisi Nevzat da bu komisyonun azası idi. Bir ecnebi mütehassısının dediklerini yapmaktan başka elinden bir şey gelmeyen bir belediye reisi olmaya daha ilk günü isyan etti. Açıkça muhalefet de edemeyeceği için, adet olduğu üzere, devamlı bir baltalama yolu tuttu…Rahmetli Nevzat, Malatya'da dağ başında yollar yapmışım. Yansen bana şehir içinde sokak yapmayı mı öğretecek? Diyordu. Ve bir göstermelik olmak üzere parasının çoğunu, Atatürk'ün daima geçtiği bulvarı, plan disiplininin tersine, süslemek için harcıyordu." (Atay, 1968: 490-492)

Ankara'nın İlk Planı: Lörcher Planı

Ankara'nın planlı döneminin ilk adımı sayılan Lörcher Planı'na geçmeden önce başkentin kentsel gelişiminde dönüm noktasını 1924–1925 yıllarının oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bu yıllar içinde ilk kez Ankara için bir imar planı yaptırılmış ve kentin gelişim doğrultusunu büyük ölçüde belirleyecek olan büyük bir kamulaştırmaya gidilmiştir. İleride kentin asıl planı olarak benimsenecek Jansen planı da büyük ölçüde bu yıllar içinde alınan kararların etkisi altında biçimlenecektir.

Ankara'nın imarı konusunda özgün çalışmaları bulunan Ali Cengizkan'ın aktardıklarına göre, 1923 yılının sonlarında, Ankara'nın ilk Şehremini Mehmet Ali Bey göreve getirilmeden hemen önce, kentin düzenli gelişimini sağlayacak bir plan yaptırmak üzere "Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi"ne başvurulur. Şirketin mimarı Dr. Carl Christoph Lörcher, kentin eski yerleşim yerleri yani kale ve çevresi için ilk planı hazırlayarak 30 Mayıs 1924'de yönetime sunar; ancak eski kent yöresi için hazırlanan plan uygulanamaz bulunduğu için kabul edilmez. Lörcher'in sonradan, 1925'de yeni kent için tasarladığı ikinci plan, yeni kentin gelişmeye, yeni binalar yapılmasına gereksinimi bulunduğu için kabul edilerek uygulamaya alınır. (Cengizkan, 2004: 35)

Unutulan Lörcher Planı: Bu noktada bir parantez açıp, 'Ankara'nın kentsel gelişiminin niteliğini ve gelişme doğrultusunu büyük ölçüde Lörcher Planı'nın belirlemiş olduğu" bilgisinin oldukça yeni olduğunu belirtmekte yarar var. Yakın dönemlere değin, Lörcher Planı'nın Ankara'nın kentsel gelişimindeki rolünün önemsiz olduğu ve söz konusu planın uygulanamadan rafa kaldırıldığı düşünülüyordu. Ali Cengizkan'ın gerçekleştirdiği çalışmalar sayesinde Lörcher'in tasarımlarının Ankara'nın gelişiminde önemli olduğunu öğrenmiş olduk. Cengizkan'ın aktardığına göre Lörcher Planı, yaygın olarak bilinenin tersine Haydar Bey değil de ilk Şehremini Mehmet Ali Bey zamanında yaptırılmak istenmiştir. Bu amaç doğrultusunda da, 1924'de Eski Şehir (Kale ve Çevresi) ve 1925'de de Yeni Şehir için "Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi"ne iki ayrı plan yapılması için başvurulmuştur." Üstelik Ankara kentinin gelişme doğrultusunu belirleyen büyük kamulaştırmanın yapılacağı alan da Lörcher Planı doğrultusunda belirlenmiştir. "Keşfiyat ve İnşaat Türk Anonim Şirketi"ne Ankara kenti imar planını yapması için 30 Aralık 1923'de başvurulmuş, şirket, planı Dr. Carl Christoph Lörcher'e hazırlatarak 30 Mayıs 1924'de teslim etmiştir. Planı Şehremaneti'ne teslim eden firma yetkilisinin adı Heussler olduğu için kimi kaynaklarda bu plan için Heussler ya da Höyisler Planı dendiğine de rastlanmaktadır. (Cengizkan, 2004: 35, 36)

Lörcher'in, ızgara plan temelinde, bahçeli ve bir-iki katı aşmayan yapıları öngören planı bütünüyle yaşama geçirilebilmiş değildir.(Şenyapılı, 2004: 40) Bunda, başkent ilan edilmesiyle beraber kentin nüfusunun üç-dört yıl gibi çok kısa bir sürede iki katına çıkmış olmasının da payı büyüktü. Bir bakıma Lörcher'in hazırladığı planların bir tür danışma belgesi olarak görüldüğünü ama bu arada da kentin gelişim doğrultusunu değiştirilemeyecek biçimde belirlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yine de Lörcher Planı'na dayanılarak yapılmış işler de yok değildi; örneğin, kent içindeki yolların alacağı doğrultu ve 1924-1929 yılları arasındaki yapılaşma hep bu planın kurallarına göre gelişmiştir. (Cengizkan, 2004: 107; Cengizkan, 2004: 124)

Aşağıdaki satırlarda daha ayrıntılı olarak incelenecek asıl kent planı olan Jansen Planı da büyük ölçüde Lörcher'in aldığı kararlar doğrultusunda tasarlanacaktır. Öncelikle, kentin gelişim doğrultusu büyük ölçüde Lörcher planına sadık kalınarak belirlenecektir. Buna benzer biçimde, bahçe kent anlayışı, bölgeleme gibi modern kent planlama teknikleri de yeni planda kullanılacaktır. Lörcher Planı'nın Ankara'nın sonraki gelişimini ve Jansen Planı'nı etkilemesine bir başka örnek, 1928 yılında açılacak olan imar planı yarışmasına katılacak mimarlara kentin haritasının yanı sıra Lörcher'in hazırladığı iki planın da ön bilgi olarak verilmesidir. Ankara imar planı için düzenlenen yarışmanın birincisi Jansen'in kendi

tasarımını geliştirerek sunması karşısında Lörcher'in 1930 yılında Berlin'de dava açarak Jansen'den tazminat istemesi de bundandır. (Cengizkan, 2004: 42, 107)

Büyük Kamulaştırma

Cumhuriyet Ankarası'nın doğuşunda en önemli adımı 1925 yılında gerçekleştirilen büyük kamulaştırma oluşturmaktadır. Kentsel gelişme için duyulan arsa gereksinimi ancak böylesine kapsamlı ve radikal bir girişim ile karşılanabilmiştir. Büyük ölçüde Lörcher Planı'nın temel gelişme doğrultusu çerçevesinde gerçekleştirilen büyük kamulaştırma Ankara'nın ikinci şehremini (belediye başkanı) Haydar Bey zamanına denk gelmektedir. O zamanlar aralarında büyük kimi siyasetçilerin ve yöneticilerin de bulunduğu bir grup sermayedar kentin eski yerleşim bölgesinde geliştirilmesini istemekte, halkın vergisiyle yeni alanlarda büyük ölçekli kamulaştırmalara gitmenin doğru olmayacağını düşünmekteydi. Ancak yoğun tartışmaların sonunda kentin daha geniş bir alanda kurulmasına karar verildi ve 1925 yılında 583 sayılı Ankara'da İnşası Mukarrer Yeni Mahalle İçin Muktazi Yerlerle Bataklık ve Merzagıy Arazinin Şehremanetince İstimlâki Hakkında Kanun çıkarıldı. (Fehmi Yavuz, 1952:) Yasanın gerekçesinden aşağıya aktarılan satırlarda bu tartışmanın izlerini bulmak olanaklıdır:

> "Bugün eski kenti düzenleme ve imar ya da bütün teknik ve sağlık koşullarına sahip yeni bir kasaba kurma şıklarından birini seçmek zorunda kalan Bakanlık birçok nedenler ve etkenler ve birinci şıkkın uygulanmasındaki güçlükler ve gerektireceği masraflar dolayısıyla ikinci şıkkı yeğlemeyi daha yerinde ve yararlı bulmuştur. Günümüzde, kentte sokakların genişliği ve durumu o kadar berbat bir şekildedir ki, yapmak için yıkmanın gerektireceği harcamalar yeni kent kurmağa yetecek derecede çok bir masraf istemektedir. Arsaların şeref değeri o kadar artmıştır ki eski kentin merkezinde bir arşın kare arsa için 100 lira istenmektedir. Bundan başka eski kentin bir çırpıda düzenlenmesi ve genişletilmesi, zaten dayanılmaz olan konut bunalımını daha ağır bir duruma getireceği için uygulanamaz da. Bundan ötürü, bugün görünüşü hiç de iç açıcı olmayan kentin kerpiç yığınlarına daha bir süre katlanarak adım adım uygulanacak bir yöntem ile düzene sokulması zorunluluğu öngörülmüştür." (Yavuz, Keleş:1974: 3)

Kamulaştırma için öngörülen kanunun tasarısında da "Eski Ankara'nın sokakları o kadar kötü durumdadır ki, yapmak için yıkmanın gerektireceği masraf yeni bir kent kurmağa yetecek ölçüdedir." denmektedir. (Fehmi Yavuz, 1980: 25)

Atatürk'ün Çankaya'yı yerleşim yeri olarak seçmesinin kentin gelişim doğrultusunu belirleyen önemli etmenlerden biri olduğu yukarıda belirtilmişti. Büyük kamulaştırmada da bu seçime sadık kalınarak kentin Çankaya tarafına, güneye doğru gelişmesini sağlayacak yaklaşık dört milyon metrekarelik alan programa alınmıştır. (Tankut, 1990: 33) Söz konusu kamulaştırmanın belki de en büyük önemi dönemin koşullarına göre oldukça düşük bir değerle gerçekleştirilmesiydi. Buna göre, kamulaştırma bedeli, 1915 yılının tapu kayıtlarındaki vergi değerinin 15 katı tutulmuştu.

Plan Yarışması

Ankara'nın ilk planı olan Lörcher Planı'nın kente etkisinin ana gelişim doğrultusunu belirlemekle sınırlı kaldığından yukarıda söz edilmişti. 1920'li yılların sonuna gelindiği halde

başkent gelişmiş kamu yapılarına, sağlıklı konutlara, düzgün yollara sahip bir kent değildir. Başkentin Batı ölçülerinde bir kentsel gelişmeye sahip olması için kapsamlı bir imar planı yaptırılmasına karar verilir ve bunun için de bir yarışma düzenlenir. Yalnız bütün katılımcılara açık olacak bir yarışma değildir bu; yarışmaya katılacak olan mimarlar önceden belirlenmiştir. Bu konuda akla gelen ilk isim de Prof. Ludwig Hoffmann olmuştur. Ancak Hoffmann yaşının ilerlemesi nedeniyle bu öneriyi reddederek Berlin Yüksek Mühendislik Yüksek Okulu hocalarından J. Brix ve H. Jansen'in yarışmaya katılmasının daha uygun olacağını söyler. Sonradan bu iki yarışmacının yanına Fransız Hükümeti başmimarı Leon Jausseley de dahil olur. (Tankut, 1990: 46; Tekeli, 2009: 43; Fehmi Yavuz, 1952:)

Yarışma jürisi aralarında belediye başkanları, milletvekilleri, akademisyenler, mühendisler ve bürokratların da bulunduğu 26 kişiden oluşuyordu. Sözgelimi, Ziya Çorum, Şükrü Kaya, Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref, Celal Esat Arseven, Muhittin Üstündağ, Ziya Bey ve Cemal German jüri üyelerindendi.(Fehmi Yavuz, 1952: 37) (Tankut, 1990: 4) (Tam liste için: Tankut, 1990: 52)

Sonuçları 1929 yılının başında açıklanan yarışmada birincilik ödülü, ekonomik ve uygulaması daha kolay bulunduğundan Jansen'e, ikincilik ödülü de Leon Jausseley'in planına verilir. Yarışmanın geniş bir jürisi bulunmasına rağmen Atatürk'ün konuyla bizzat kendisinin ilgilendiği ve Jansen'in planını uygun bulduğu bilinmektedir. (Fehmi Yavuz, 1952:29) Jausseley'in birinciliği kazanamamış olmasının nedeni günün koşullarına uygun olmaması, pahalı ve ütopik görülmesiydi (Tankut, 1990: 58; Tankut, 1984: 306)

Yarışmaya çağrılan mimarlara, planlarında dayanak noktası olarak kullanmaları için Ankara'nın 1925 yılındaki durumunu gösteren birer harita ile Lörcher'in 1924 ve 1925 yıllarında kentin eski ve yeni bölümleri için hazırladığı planlar verilmişti. Bunların dışında mimarlara, kentin 50 yıl sonrasında 250-300 bin arasında bir nüfusa göre planlanması, eski kentin bulunduğu yerde bırakılması, ancak gelişme ve yenilenmeye açık olması önerisinde bulunulmuştu. Bir anlamda eski Ankara'nın tarla gibi boş kabul edilmemesi, eski yerleşim yerlerinin gelişmesine uygun bir tasarımın yapılması, kentin daha çok Yenişehir yönünde büyümesi, açık ve yeşil alanlara özel önem verilmesi isteniyordu. Bugün çevresinde genelevin ve dolmuş duraklarının bulunduğu Bentderesi göl ve bahçeden oluşan bir dinlenme yeri olarak değerlendirilecek, İstasyon'dan Büyük Millet Meclisi'ne giden yolun yanı atletizm ve stadyum olarak ayrılacak, Bakanlıklar için tasarlanan binalar Kızılay tarafına alınacak, mezarlık Cebeci bölgesinde yer alacak, Ulus'tan Sıhhıye ve Yenişehir'e giden yol yüksek katlı apartmanlara bırakılacaktı. (Şenyapılı, 2004: 62, 63; Cengizkan, 2004: 42, 108)

Görüldüğü gibi yarışmacılara verilen önbilgiler büyük ölçüde Lörcher Planı'nın temel ilkelerine dayandırılmaktaydı. Bundan dolayı yarışmayı hangi mimar kazanırsa kazansın Ankara kentinin gelişme doğrultusu büyük ölçüde Lörcher Planı'nın belirlediği ilkelere dayanacaktı demek yanlış olmayacaktır. (Cengizkan, 2004: 108)

Yarışmacılara verilen yukarıdaki ön bilgiler içerisinde belki de en tartışmalı olanı kentin 50 yıl sonra 250-300 bin nüfusa erişmesiydi. Bunun kabaca anlamı, 1977 yılına gelindiğinde Ankara'nın nüfusunun yaklaşık 300 bin olmasıydı. Oysa söz konusu 300 binlik nüfusa Ankara daha 1950'li yıllarda ulaşmıştır. Önceleri küçük bir kasaba niteliği taşıyan Ankara, başkent ilan edilmesinden 1950'lere gelinceye kadar nüfusunu yaklaşık olarak 10 kat dolayında artırmıştır. 1919'un sonlarında, Mustafa Kemal'in Ankara'ya yeni geldiği dönemde kentin nüfusunun 20 bin dolayında olduğu göz önünde bulundurulursa aşağıdaki rakamların niteliği daha iyi anlaşılabilecektir. (Fehmi Yavuz, 1952: 10; Yavuz, 1980: 13) Bu dönemde

Türkiye'de nüfusu artan tek kentin Ankara olduğunu da hemen belirtmek gerekir. Ankara %6 dolayında büyürken İstanbul ve İzmir'in nüfusunda ise azalma gözlenmiştir. (Tekeli, 2009: 53) Ankara'nın bu dönemde imar gören tek kent olmasında bu hızlı nüfus artışının da kuşkusuz etkisi vardı.

Çizelge: Ankara Nüfusu

Yıl	Nüfus
1927	74553
1935	122720
1940	157242
1945	226712
1950	289197
1955	451241
1960	650067
1965	905660
1970	1467304
1975	1997980
1980	2561767

Kaynak: (Şenyapılı, 2004: 277)

Jansen Planı

Yarışmayı birinci olarak kazanan ve Ankara kentinin ana planı olarak uygulamaya konan Jansen Planı'na biraz daha yakından bakmakta yarar var. 1932 yılında TBMM tarafından onaylanan Jansen Planı, yukarıda belirtildiği gibi büyük ölçüde Lörcher'in 1924 ve 1925 yıllarında yaptığı planlara dayandığından yeni kentin gelişme doğrultusu Mustafa Kemal'in yerleşim yeri olarak seçtiği Çankaya yönüne doğru olacaktı. Buna göre yeni Ankara'da, 1500 hektar üzerine toplam 270 bin kişi yerleştirilecek, kentte hem dikey hem de yatay olarak yoğunluk düşük tutulacak, çok katlı apartmanlara, fazla nüfus barındıran yerleşim yerlerine izin verilmeyecekti (Nalbantoğlu, 1984:258) (Yavuz, 1980: 6; Şenyapılı, 2004: 63)

Kentsel yaşamın sağlığının ve düzeninin sağlanması planın ana amaçları arasındaydı. Plan uygulamalarında kentsel estetik göz önünde bulundurulacak, spor alanlarına, çocuk bahçelerine, açık ve yeşil alanlara özel önem verilecek, atık su ve kanalizasyon sorunu çözülecekti. Yerleşim yerlerinin bahçeli evlerden oluşması ve yeşil alanlara özel önem verilmesi İngiliz bahçe-kent yaklaşımından etkilenildiğini göstermekteydi. (Tankut, 1984: 307) Geniş bahçeli büyük villalar ile tek ya da dizi biçiminde işçi evlerinden oluşan yerleşim yerleri düşük katlı yapılardan oluşacak ve bütün konutlar güneşe yönlendirilecekti. Konutlar, ister blok ister tek yapı olarak tasarlanmış olsun, mutlaka ön ve arka bahçeleri olacak; konut alanları, her biri için ayrı imar düzeninin geçerli olduğu 18 bölgeye ayrılacaktı.

Ulaşım kolaylığı ve rüzgâra elverişli olması yüzünden batıdaki istasyon civarı endüstri bölgesi olarak ayrılmıştı. Ticaret merkezi olarak herhangi bir yer seçilmemişti; buna benzer olarak Ankara bir sanayi kenti olarak düzenlenmemişti. Ulaşım başlığı altında çok az ilke

öngörülmüştü. Tasarruf sağlamak için yollar kısa, düz, dar ve topografyaya uygun olarak geçirilmişti. Motorlu taşıtlar için az sayıda fakat hızlı geçişe olanak tanıyacak yollar öngörülmüş; yaya yollarına önem verilmişti. (Tankut, 1990: 55-57)

Plana göre eski kentin yer aldığı bölge olduğu gibi korunacak, Ankara Kalesi bir merkez ve "kültürel mabed" olarak ele alınacak ve müze, konferans salonu gibi bir yapı ile taçlandırılacak (Jansen, 1935), Gençlik Parkı -tren istasyonunun tam önünde yer aldığı için- kente yeni gelenleri karşılayacak yeşil bir alan olarak tasarlanacaktı. Kamu hizmetlerine ayrılan yapılar Yenişehir bölgesinde yer alacak, İçişleri Bakanlığı'nın arkasındaki alan da yönetimin yurttaşa gücünü gösterebileceği bir halk meydanı olarak düzenlenecekti.

Mustafa Kemal'in Ankara'nın İmarına Özel İlgisi: Mustafa Kemal'in başkent oluşundan beri Ankara'nın kentsel gelişimi ile özel olarak ilgilendiği, buradaki kentsel gelişmenin bir biçimde diğer kentlere de örnek oluşturması beklentisi içinde olduğu bilinmektedir. Örneğin 24–27 Ekim 1935 yılındaki Uraylar ve Urbaylar (belediye başkanı ve valiler) Kamutayı'ndaki şu sözleri Mustafa Kemal'in kentsel yaşam hakkındaki görüşlerini iyi bir biçimde özetlemektedir:

> "Üzerinde durmak istediğim bir ciheti de bildirmeliyim. Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük şehirlerimizin birer genlik ve bayındırlık görevi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır. Türke ev bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır. Devlet kurumları yanında, doğrudan doğruya bu işlerle ilgin olan urayların bu görüş ve düşünüşle çalışmalarını istiyorum. Urbayların devlet merkezinde toplanışı bu işin sonucu değil başlangıcıdır." (Belediyeler Dergisi, S.12, s.2, 1935)

Mustafa Kemal'in Ankara'nın kentsel gelişmesine ilgisi yalnızca imar planını yapacak olan mimarın seçilmesi ile sınırlı kalmaz. Planın uygulanma aşamasıyla da sık sık ilgilenir. Bunu kimi zaman, -C. Holzmeister'in tasarladığı kamu yapılarının son değerlendirmesini yapmasında olduğu gibi (Batur, 1998: 218)- doğrudan doğruya ya da sadık bürokratı Ankara Valisi ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan aracılığı ile yapar.

Başkentin Mimarisi: Ankara'nın kentsel gelişiminin en çok dikkat çeken yönü, kentte ilk kez batılı tarzda yeni çok katlı binaların görünmeye başlamasıydı. Mustafa Kemal'in de özellikle önem verdiği bu yeni yapılaşma türü daha çok kamu binalarında gözleniyordu. Bu yapılar Cumhuriyetin ilk döneminden 1927'ye değin, Osmanlı mimari öğelerinin yeniden yorumlanmasına dayanan "Birinci Ulusal Mimari" akımının etkisi altında tasarlanmıştı.(Sözen 1984'ten aktaran Tankut, 1990: 27) Daha çok Mimar Kemalettin ve Mimar Vedat Bey'in yapılarında anlatımını bulan bu mimarlık tarzından, yapım işinin uzaması ve pahalıya gelmesi nedeniyle sonradan vazgeçilecektir. 1930'larla birlikte, dünyadaki gelişmelere koşut olarak, uluslararası mimarlık akımının etkisiyle, geçmişten öğeler barındıran, süslü, pahalı yapılardan vazgeçilerek işlevselliğin ön plana çıkarıldığı modern, kübik yapılara yönelindi. Kuşkusuz bunda Teşvik-i Sanayi Kanunu ile yabancı mimarların ülkeye daha rahat gelebilmesinin de etkisi vardı. Bu yeni yaklaşımı en çarpıcı biçimde, Avusturyalı Mimar Clemens Holzmeister'in tasarladığı bakanlık binalarında görmek olanaklıdır. (Nalbantoğlu, 1984: 260-262; Aslanoğlu, 1984: 276). Bu açıdan Ankara'nın ilk imarlı dönemindeki yapılaşmanın iki ayrı anlayış doğrultusunda geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Özellikle ilk dönemlerdeki kentsel gelişme yukarıda çizilmeye çalışılan tabloya uygun bir seyir izliyordu. Dönemin Vali ve Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan'ın otoriter yönetimiyle plan ana hatlarıyla da olsa yaşama geçirilmeye ve yeni kentsel düzen biçimlendirilmeye başlandı.

Ankara'da Jansen Planı'nın karşılaştığı sorunların başında nüfusun hızla artması geliyordu. Daha önce de belirtildiği gibi o dönemde hiçbir kent Ankara kadar nüfus artışı ile karşı karşıya kalmıyordu. Örneğin 1935 yılı nüfus sayımına göre, son sekiz yılda İstanbul % 7,2,

İzmir %10,3 dolayında büyürken aynı rakam Ankara için %65,9 olarak gerçekleşmişti. (Belediyeler Dergisi, 1935, S.7, s.71) Kentin barındırabileceğinden çok insanı kendine çekmeye başlaması Jansen'in karşılaştığı sorunların başında geliyordu. Bu kadar fazla sayıda insanın kente gelmesi, yol, ulaşım, temizlik ve en önemlisi konut gereksinimlerinin öngörülenin üstüne çıkmasını gerektiriyordu. Bunun doğal sonucu da yeni yerleşim yerlerine, yeni konutlara olan talebin artması ve arsa vurgunculuğunun başlamasıydı.

Büyük kararlılık içinde yürütülen plan çalışmalarının zamanla aksamaya başlamasının ana nedeni de buydu. Kentsel büyüme başlangıçta plan kararları doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılırken, zamanla sermaye sahiplerinden ve bürokrasiden gelen taleplere boyun eğilerek plan dışı gelişmelerin önü açılmıştır. Kimi zaman yeşil alanlara konut yapılma girişiminde bulunulmuş, kimi zaman kamulaştırmalara karşı çıkılmış, kimi zaman da kat çıkılmak istenmiştir. Bunun sonucunda da örneğin Yenişehir'de bir-iki kat olarak öngörülen binalara birer kat daha izin verilmiş, Gazi Bulvarı'nda dört kat olarak öngörülen binalar beş kata çıkarılmıştır. (Tankut, 1990: 126)

Jansen'in Ankara'daki bütün görev dönemini söz konusu taleplerle boğuşarak geçirmek zorunda kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Alman mimar, plana aykırı gelişmelerden ve arsa vurgunculardan son derece rahatsızdır. Örneğin 10 Kasım 1935'de Türk Mühendisleri Birliği konferans salonunda, Türkiye'deki kentlerin ve Ankara'nın imarı hakkında konuşurken, "bütün sorumluluğu üstüne almış olan kent mimarının tek başına yöneticilik yapamaması ve yetkisinin iki veya daha çok kimsenin elinde dağılması ve bunların da kendi planlarını yapmaya kalkmaları durumunda planın uygulamasının kat kat pahalılaşacağı ve çok yanlış hareketlere yol açılmış olacağı" değerlendirmesinde bulunması boşuna değildir. (Belediyeler Dergisi, S.6, 1935, s.21, 22.)

Varlıklı ve nüfuzlu kesimlerin plana aykırı istekleri, yönetimin de yardımıyla yasallaştırılıyordu; ancak alt kesimdekiler, yoksullar için böyle bir olanaktan söz etmek mümkün görünmüyordu. İlginç bir durum olarak, ilk gecekondular ilk planlı gelişmenin yaşandığı döneme denk gelmekteydi; daha 1932 yılında Altındağ'da gecekondulaşma gözlenmeye başlanacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi yüksek sınıflar imar planına aykırı kat çıkma istekleriyle planı delerken aşağı sınıflar da gecekondu yapımı ile bu sürece katkıda bulunuyorlardı. Bütün bunların sonucunda da Jansen düşüncelerini tam olarak kente yansıtma olanağı bulamıyordu. Sözgelimi Yunus Nadi o yıllarda, bugün gecekondularla kaplı bulunan kale etekleri için şu soruyu yöneltmişti: "Ankara'da Yansen planının yeşil kemerinden geçtik, hani onun kale eteklerinde düşündüğü küçük ormancık alanı? Bu ne vakit yapılacak?" (Yunus Nadi, "Şehirlerimizin Bayındırlıkları Yolunda", Belediyeler Dergisi, 1935, S.4–5, s. 6,7)

Gelen istekler karşısında zamanla plan dışında yeni alanlar da imara açıldı. Örneğin imar sınırları dışında bulunan ve Türkiye'nin ilk yapı kooperatifi niteliğini taşıyan Bahçelievler Yapı Kooperatifi için Jansen bir mevzii imar planı hazırlamak zorunda kaldı. (Altaban, 1998: 45) Bir süre sonra, özellikle de 1936'dan sonra, artık imara aykırı olarak yapılan yapılar yıkılmayıp yalnızca para cezasına çarptırılmaya başlanacaktır. (Tankut, 1990: 126)

Mustafa Kemal ile Reuter arasında geçen ünlü diyalog, Alman mimarın aslında plan düzenine aykırı gelişmeleri önceden beklediğini gösteriyordu:

> "Yansen tercümanlı konuşmakta idi. Arkasından bir sual sordu:
> -Bir şehir planını tatbik edebilecek kadar kuvvetli bir idareniz var mıdır?

> Atatürk kızdı. Koca memleketi yedi düvelin elinden kurtarmışız. Bir ortaçağ saltanatını yıkarak yerine yeni bir yeniçağ devleti kurmuşuz. Bunca devrimler yapmaktayız. Bütün bunları başaran bir rejimin bir şehir planını tatbik edebilecek kuvvette olup olmadığı nasıl sorulabilirdi? Biraz sertçe cevap verdi. Dikkafalı Prusyalı:
> -Belki sizin hakkınız var, dedi, biz Almanya'da bile türlü güçlüklere uğruyoruz da, onun için sormuştum." (Atay, 1968: 488)

Büyük kamulaştırma sonrası belediyenin elinde Yenişehir tarafına doğru bina yapacaklara satılmak üzere çok miktarda arsa bulunmaktadır. Ancak, uygulamanın yeterince iyi yapılamaması yüzünden, bu arsaların bir bölümü, üzerine bina yapılacağı yerde, ileride değerleneceği beklentisiyle boş tutulmaya başlanır. Kentin büyüme yönü artık bilinir hale geldiği için, gelişme doğrultusundaki arsalara büyük bir ilgi doğmuştur. Falih Rıfkı Atay Çankaya'da, zamanında büyük kamulaştırma için çıkarılan yasada, bu arsaların ancak satın alındığı yıl ev yapılma şartı ile satılabileceği biçiminde bir hükmün konulmamasının büyük bir hata olduğunu yazar. (Atay, 1968: 486, 487) İmar İdare Heyeti'nin başkanlığını yapan ve Ankara İmar Planı yarışması jüri üyeliğinde bulunan Falih Rıfkı Atay bu dönemi Çankaya'da şu sözlerle anlatır:

> "Çünkü hemen spekülasyona dalmıştık. Herkes saklayıp ileride satmak üzere arsa edinmek hırsına kapılmıştı. Şehir imarlarının başlıca düşmanının spekülasyon olduğunu düşünecek halde bile değildik. Bunlar yeni devletin 'kusur"ları değil, 'tecrübesizlikleri' idi… Yansen Planının ve umumiyetle plan disiplinciliğinin, spekülasyoncular ve keyficiler elinde iflas etmesine yandığım kadar hiçbir şeye yanmam… Bizim polisin elinden bir yankesici kaçamaz: Fakat bir ev, bir mahalle, bir şehir kaçabilir: Buna akıl erdirebilir misiniz? …Onun için nerede arsacılar lehine bir plan değişikliği duyarsanız, hemen hırsızlığa hükmediniz. (Atay, 1968: 487-495)

Sonunda kentsel ranttan yararlanmak isteyen güçlü kesimlerin de baskısıyla 1938 yılında, imar planı sınırları ile belediye sınırları birleştirilir. Ancak bu kararla çok büyük bir alanın yerleşime ve vurgunculuğa açılması Ankara için iyi sonuçlar doğurmamıştır. Böylesine geniş bir mekanda yol yapılması, ulaştırmanın sağlanması, sağlık hizmetlerinin yürütülmesi, sokak temizliğinin yapılması, çöplerin taşınması, atık suların uzaklaştırılması, başıboş köpeklerle mücadele edilmesi çok zor olacaktır. Üstelik tarım için kullanılabilecek topraklar, zamanla değerleneceği umuduyla boş bekletilmeye başlanmıştır. Bu durumun beklenmedik bir sonucu da, arsa sahipleri konut yapımına farklı tarihlerde başladığı için, eski ve yeni yapıların yan yana sıralanması, sürekli olarak inşaat yapılmasının yerleşim yerlerinde sorunlara yol açmasıydı (Fehmi Yavuz, 1952: 84-91)

Yeni başkentin imar planının yapılmasından ve yönetim yapılarının yükselmesinden sonra kentin Jansen'e olan gereksinimi giderek azalmaya başlamıştı. Aslında bu durumun gerçek nedeni, kentin planlı gelişmesinin bir düzene oturması, dolayısıyla yabancı plancıya gerek duyulmamasından çok, Jansen'in kural dışı uygulamalar için bir ayak bağı olarak görülmeye başlanmasıydı. Planın hazırlanmasının ardından çok sık Ankara'ya gelen Jansen, zamanla daha seyrek uğramaya başlamıştır. Örneğin, 1937 ve 1938 yıllarında birer kez başkente gelen Jansen bundan sonra Ankara'ya adımını atmayacaktır. (Yavuz, 1980: 12) Sonunda, 17 Ocak 1939 tarihinde Jansen'in sözleşmesi dolar; yönetim de planlı gelişme büyük ölçüde gerçekleştirildiği ve kentin ana hatları ortaya çıkmaya başladığı için görev süresini uzatmamaya karar verir. Ancak bu kararın gerisinde arsa vurgunculuğundan çıkarı olan sermaye sahiplerinin ve kimi bürokratların önemli payı olduğu bilinmektedir. (Fehmi Yavuz, 1952: 60)

Sonuç

Ankara, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş simgesi olarak bütün 1930'lu yıllar boyunca yönetimin üzerine titrediği tek yer olmuş, çağdaş bir kent görünümüne bürünebilmesi için bütün olanaklar, bütün çabalar hep buraya yönlendirilmiştir. Mustafa Kemal'in yaşamının son dönemine ve büyük ekonomik bunalıma denk gelmesine karşın, başlangıçta plan kararları doğrultusunda gerçekleşen kentsel gelişme yerini zamanla, rant elde etme kaygısının ve arsa vurgununun biçimlendirdiği bir başı bozukluğa bırakmıştır.

Mustafa Kemal döneminde Ankara'nın planlı bir kentsel gelişmeye sahip olması yönünde gösterilen çabaların yansımaları yalnızca başkent ile sınırlı kalmamış, ülkenin tüm kentleri de dolaylı ya da dolaysız biçimde bu deneyimden etkilenmişlerdir. Türkiye kentleri bir yandan yeni bir kent kurma deneyimini gözlemleme şansını yakalarken, bir yandan da -o dönemde Ankara'dan elde edilen deneyimler ışığında çıkarılan- kentleşmeyle ilgili pek çok yasal düzenlemeden yararlanma olanağına kavuşmuşlardır.

Acaba aradan onca yıl geçtikten sonra Ankara kenti deneyimini nasıl değerlendirmek gerekir? Eğer ölçüt olarak nicel verileri kullanırsak, bir yüzyıl içinde küçük bir Anadolu kasabasının büyük bir metropole dönüştüğünü, bir anlamda Ankara'nın o ünlü dizede olduğu gibi "yoktan var edilen bir şehir" olduğunu söyleyebiliriz. Oysa ölçüt olarak nitel verilere başvurup, apartmanlara, arabalara, kavşaklara yenik düşen günümüz Ankara'sını gözümüzün önüne getirdiğimizde ne söyleyeceğimizi kestirmek çok güç.

Yararlanılan Kaynaklar

Altaban, Özcan, "Cumhuriyetin Kent Planlama Politikaları ve Ankara Deneyimi", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41–64.

Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul, 1968.

Batur, Afife, "1925–1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 209–234.

Cengizkan, Ali, Ankara'nın İlk Planı: 1924–1925 Lörcher Planı, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara, 2004.

Çınar, Tayfun, Dünyada ve Türkiye'de Başkentlik Sorunu, Mülkiyeliler Birliği, Ankara, 2004.

Ergin, Osman, Beledi Bilgiler, 3. Basım, Osmanbey Matbaası, 1939.

Geray, Cevat, "Şehirciliğimiz ve Ankara", Mülkiye, C.XXXII, S.259, Kış 2008, s.9-26.

Gülsüm Nalbantoğlu, "1928–1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Konutların Mimari Değerlendirmesi", Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Der. Erdal Yavuz ve Nevzat Uğurel, ODTÜ, Ankara, 1984, s. 257–273.

İnci Aslanoğlu, "1928–1946 Döneminde Ankara'da Yapılan Resmi Yapıların Mimarisinin Değerlendirilmesi", Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Der. Erdal Yavuz ve Nevzat Uğurel, ODTÜ, Ankara, 1984, s. 275–288.

Jansen, Herman, "Ankara İmar Planı Raporu", Belediyeler Dergisi, Sayı 2, 1935, s.23–40.

Keleş, Ruşen ve Bülent Duru, "Ankara'nın Ülke Kentleşmesindeki Etkilerine Tarihsel Bir Bakış", Mülkiye, C.XXXII, S.259, Kış 2008, s.27–44.

Şenyapılı, Tansı, "Baraka"dan Gecekonduya, İletişim, İstanbul, 2004.

Tankut, Gönül, "Jansen Planı Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisisin Kent Planlama Yaklaşımı", Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri, Der. Erdal Yavuz ve Nevzat Uğurel, ODTÜ, Ankara, 1984, s. 303–319.

Tankut, Gönül, Bir Başkentin İmarı Ankara: 1929–1939, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1990.

Tekeli, İlhan, Cumhuriyetin Belediyecilik Öyküsü: 1923–1990, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Uludağ, Zeynep, "Cumhuriyet Döneminde Rekreasyon ve Gençlik Parkı Örneği", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1998, s. 65–74.

Yavuz, Fehmi ve Ruşen Keleş, "Başkent Ankara İçin Elli Yıl Önce Çıkarılan 583 Sayılı Yasa Üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yapılan Görüşmeler", AÜ SBF Dergisi, C.XXIX, No.3–4, 1974, s.1-32.

Yavuz, Fehmi, Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1952.

Yavuz, Fehmi, Kentsel Topraklar, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1980.